

СРПСКОТО ЈАЗИЧНО ВЛИЈАНИЕ ВО НЕКОИ СЕВЕРНОМАКЕДОНСКИ РАКОПИСИ ОД XIII И ОД XIV ВЕК

Резиме: За предмет на овој труд не се случајно избрани ракописите пишувани на теренот на северна Македонија во XIII и во XIV век. Зошто токму овој терен и ова раздобје од историјата на македонскиот јазик? Познато е дека во XIII и во XIV век во северна Македонија со својата просветителска и книжевна дејност се активираат повеќе културни средишта и манастири, како продолжение на една постара книжевна традиција – Охридската. Ако за Охридската книжевна дејност било карактеристично негувањето на глаголската писмена традиција и ако со неа се поврзува настанувањето на едни од најзначајните ракописи од старословенскиот период, тогаш за културните средишта од северна Македонија може да се каже дека тие дале свој белег, печат на една цела епоха од историјата на македонскиот јазик. Порано во науката вниманието повеќе беше свртено кон изучувањето на ракописите од Охридскиот книжевен круг, како на канонските, така и на поновите, но во последните неколку децении интересот на проучување на средновековниот пишан збор се сврте и кон ракописите пишувани во подрачјето на северна Македонија.

Постоењето на еден духовен центар, како што е Охридскиот, под чиј патронат се ширела книжевната дејност почнувајќи од периодот на IX век, не ја исклучува можноста за појавата на книжевен центар и во подрачјето на северна Македонија. За разлика од Охридскиот, Кратовско-Лесновскиот книжевен круг се карактеризира со повеќе изразити книжевно-културни средишта во повеќе цркви и манастири лоцирани околу градовите Кратово, Злетово, Крива Паланка, Куманово и Скопје, меѓу кои најпознати се манастирите Св. Прохор Пчински, Св. Јоаким Осоговски, Лесновскиот манастир, манастирот во Старо Нагоричино, манастирот во Матејче, Карпинскиот манастир, Слепченскиот и други. Овие манастири со словенско монаштво и со словенски пустиножителски никнуваат по паѓањето на Самоиловото царство, откако Охридската патријаршија била сведена на ниво на Архиепископија и во неа почнало силно да се манифестира влијанието и притисокот на грчкото свештенство.

Во почетокот на XIII век во североисточна Македонија наизменично се менувале византиската, бугарската и српската власт, се до доаѓањето на Турците. Во времето на српското владеење во овие краишта на Македонија господареле моќните феудалци деспот Јоан Оливер и Деановци. Тие одиграле видна улога, јавувајќи се како ктитори на повеќе манастирски градби или како иницијатори и

¹ snovotni@yahoo.com

покровители на бројни книжевни дела, значајни за македонскиот јазик, култура и историја.

Со препишувањето на книгите обично се занимавале духовни лица: монаси, јеромонаси, свештеници и епископи. Меѓутоа како препишувачи се јавувале и световни лица, таканаречени граматичари. Секој пишувач морал добро да го знае јазикот, правописот и краснописот. Препишувајќи еден вид текст и познавајќи го добро јазикот, пишувачот често не се држел строго за оригиналот, туку одреден број лексеми за кои сметал дека не се разбирливи или дека потекнуваат од протогрчкиот оригинал, ги заменува со зборови на народниот говор, често внесувал и фонетски особини од својот изговор. Скудните податоци што ги добиваме од јазикот на средновековните текстови ни даваат само ограничена можност за посматрање на дијалектните разлики што во тоа време се зараѓале. Текстовите од северна Македонија често пати документираат вкрстување и симбиоза на разни литерарни традиции. Еден од најпознатите такви ракописи е Радомировото евангелие. Последниве години Лесновскиот книжевен центар е предмет на повеќе истражувања од книжевно-историски аспект.

За постоењето на скрипториумите обично се дознава од самите пишувачи. Меѓутоа тука мора да се каже дека мал е бројот на пишувачите кои соопштуваат за своето учество во пишувачкото на ракописот, а со самото тоа мали се и можностите да се дознае местото каде е пишувачкиот ракописот.

Посебно интересна тема за препишувачките центри од северна Македонија претставува контактот што тие го имале со српската рецензија на црквенословенскиот јазик, што е резултат на промените кои настанале во општествено-политичкиот живот во Македонија на крајот од XIII век со проширувањето на средновековната српска држава на Немањичевци и во македонските краишта. Наметнувањето на српската православна црква, кое се одржало и по потпаѓањето на српската држава под Турците, создало услови во македонските средновековни текстови да се одразат развојните текови од српската варијанта на црквенословенскиот јазик, најпрвин преку рашкиот, а потоа и преку ресавскиот правопис.

Во овој реферат нашето внимание ќе биде насочено кон манифестирање на влијанието во културната традиција на српската варијанта на црквенословенскиот јазик неколку северномакедонски ракописи, меѓу кои Слоештичкиот и Слепенскиот патерик, Лесновскиот паренезис, Верковиќевите апостоли, Хлудовиот паримејник итн.

Клучни зборови: српско јазично влијание, северномакедонски ракописи, редакција, правописни особености

Увод

Постоењето на еден духовен центар, како што е Охридскиот, под чиј патронат се ширела книжевната дејност почнувајќи од периодот на IX век, не ја исклучува можноста за појавата на книжевен центар и во подрачјето на северна Македонија. За разлика од Охридскиот, Кратовско-Лесновскиот книжевен круг

се карактеризира со повеќе изразити книжевно-културни средишта во повеќе цркви и манастири лоцирани околу градовите Кратово, Злетово, Крива Паланка, Куманово и Скопје, меѓу кои најпознати се манастирите Св. Прохор Пчински, Св. Јоаким Осоговски, Лесновскиот манастир, манастирот во Старо Нагоричино, манастирот во Матејче, Карпинскиот манастир, Слеченскиот и други. Овие манастири со словенско монаштво и со словенски пустиножителите никнуваат по паѓањето на Самоиловото царство, откако Охридската патријаршија била сведена на ниво на Архиепископија и во неа почнало силно да се манифестира влијанието и притисокот на грчкото свештенство.

Во почетокот на XIII век во североисточна Македонија наизменично се менувале византиската, бугарската и српската власт, се до доаѓањето на Турците. Во времето на српското владеење во овие краишта на Македонија господареле моќните феудалци деспот Јоан Оливер и Деановци. Тие одиграле видна улога, јавувајќи се како ктитори на повеќе манастирски градби или како иницијатори и покровители на бројни книжевни дела, значајни за македонскиот јазик, култура и историја.

Со препишувањето на книгите обично се занимавале духовни лица: монаси, јеромонаси, свештеници и епископи. Меѓутоа како препишувачи се јавувале и световни лица, таканаречени граматичари. Секој пишувач морал добро да го знае јазикот, правописот и краснописот. Препишувајќи еден вид текст и познавајќи го добро јазикот, пишувачот често не се држел строго за оригиналот, туку одреден број лексеми за кои сметал дека не се разбирливи или дека потекнуваат од протогрчкиот оригинал, ги заменува со зборови на народниот говор, често внесувал и фонетски особини од својот изговор. Скудните податоци што ги добиваме од јазикот на средновековните текстови ни даваат само ограничена можност за посматрање на дијалектните разлики што во тоа време се зараѓале. Текстовите од северна Македонија често пати документираат вкрстување и симбиоза на разни литературни традиции. Еден од најпознатите такви ракописи е Радомировото евангелие. Последниве години Лесновскиот книжевен центар е предмет на повеќе истражувања од книжевно-историски аспект.

За постоењето на скрипториумите обично се дознава од самите пишувачи. Меѓутоа тука мора да се каже дека мал е бројот на пишувачите кои соопштуваат за своето учество во пишувачкото ракописот, а со самото тоа мали се и можностите да се дознае местото каде е пишувачкиот ракописот.

Посебно интересна тема за препишувачките центри од северна Македонија претставува контактот што тие го имале со српската рецензија на црковнословенскиот јазик, што е резултат на промените кои настанале во општествено-политичкиот живот во Македонија на крајот од XIII век со проширувањето на средновековната српска држава на Немањичевци и во македонските краишта. Наметнувањето на српската православна црква, кое се одржало и по потпаѓањето на српската држава под Турците, создало услови во македонските средновековни текстови да се одразат развојните текови од

српската варијанта на црковнословенскиот јазик, најпрвин преку рашкиот, а потоа и преку ресавскиот правопис.

Во овој реферат нашето внимание ќе биде насочено кон манифестирање на влијанието во културната традиција на српската варијанта на црковнословенскиот јазик неколку северномакедонски ракописи, меѓу кои Слоештичкиот и Слеченскиот патерик, Лесновскиот паренезис, Верковиќевиот апостол, Хлудовиот паримејник итн.

При изборот на текстовите за овој труд се раководеме од следните критериуми: 1. Ракописите да бидат од различни видови; 2. Да бидат од XIII и од XIV век; 3. Ракописи од северна Македонија.

1. Слоештички патерик

Во библиотеката на БАН во Софија со бр. 77 е обележан еден македонски патерик од почетокот на XIV век. Станува збор за Патерикот бр. 77, кој извесно време се чувал во Археолошкиот музеј во Софија, од каде што бил пренесен во БАН. Ракописот содржи 286 пергаментни листа, пишувани на мали листови со димензии 20x14 cm. Ракописот нема оригинална пагинација, туку има две нови пагинации. Почетокот на ракописот е изгубен, односно недостасува 1 лист, а на крајот можеби 3–4 листа. Текстот почнува со зборот на Ефрем Сириј, кое во словенските преписи на Ефремовиот паренезис обично стои како 79 зово: ou;imq esmq kiimq obrazomq b+a m+lstiva wb]emq imatq poka2]im se istin?no nelq/no pokaani1 i sm'renni1 i ispov'dani1.

Во текстот има еден запис на лист 57 „selo sloe]ical kostadi(n)“. Од ова може да се извлече заклучок дека најверојатно ракописот потекнува од демирхисарското село Слоештица. Според ова демирхисарско село, овој патерик е наречен Слоештички патерик (Слоеш).

Во описот на Хр. Кодов овој ракопис се именува како патерик со српска редакција.² На него се задржува и М. Георгиевски³, кој со неколку реченици ни дава опис на овој ракопис. Во поново време и И. Велев⁴, ни дава краток опис на ракописот.

Текстот на Слоеш е пишуван на пергамент, кој е различен, претежно лошо обработен, со многу дупки, пергаментот е жолт, но има и сосема бели листови, пишуван е во една колона, а бројот на редовите е секогаш 20, освен на оние страници каде што има наслов на тие листови бројот на редовите е 18 или 19. Само 2–3 страни имаат 21 ред. Последната страна е напишана на 17 реда. Првата страна е доста темна и се разликува од сите останати страни по бојата. На некои страни јасно се гледаат шпартани линии и листот е уоквирен. На лист 29 шпартаниот дел е толку јак што довел до отпаѓање на еден дел од листот,

² Нр. Kodov, Opis na slav'nskite r'kopisi v bibliotekata na B'lgarskata akademi' na naukite, Sofi' 1969 god., op. br. 77, str. 155-159.

³ М. Георгиевски, Македонско книжевно наследство од XI до XVIII век, преглед Скопје, 1979, стр. 83.

⁴ И. Велев, Македонски книжевен XIV век, Скопје 1996.

а на лист 31 има откинато парче од листот. Листовите 63 и 64 се оштетени и недостасува дел, такашто текстот на овие листови не е читлив.

Зачувана е старата подврзија која е доста оштетена, останат е само горниот дел од подврзијата, кој е изеден од црви и на неа нема никакви украси.

Ракописот е пишуван со безјусов правопис, во чијшто текст јасно се препознаваат македонските јазични црти. Освен старите форми за определени зборови, се среќаваат и лексички единици со локални народни форми. Овој патерик нема оригинална пагинација, туку какошто веќе споменавме има ново пагинирање. Во составот на ракописот влегуваат поуки, слова, повеќе кратки раскази и статии.

2. Слепченски патерик

Слепченскиот патерик е ракопис кој потекнува од северна Македонија, поточно од Кратовско-Злетовскиот книжевен центар и не случајно го избравме за предмет на обработка. Овој ракопис е пишуван на крајот на XIV век на дебела и груба хартија на 246 листа со димензии 20x13 цм. Станува збор за Слепченскиот патерик, кој од Слепченскиот манастир прво бил пренесен во Археолошкиот музеј во Софија, а оттаму бил префрлен во Софиската народна библиотека каде што се чува и денес под број 1037. Пишуван е со безјусов правопис. Нема оригинална пагинација, односно има понова пагинација која прво е погрешена па потоа од друга рака повторно пагиниран. Стари записи нема, а поновите се на македонски јазик. Писмото е читливо, правилно пишувано, секоја страница содржи 20 реда со некои исклучоци, има многу кратенки, лигатури и надредни знаци, пишуван е без многу грешки и само на мал број страници е оштетен и не се чита. Фалат страници на почетокот и на крајот на ракописот. Ракописот започнува со житие за Еуфимија, а содржи и повеќе помали текстови.

Слепченскиот патерик започнува со житие за Eufimija:

л. 1-7v ...gasotening re;e kq antipatu posli 1 biM1mji da vedoutq ihq kq cr+ou. l ougodno bx² slovo se antipatou. i povel' vqsaditi 1 vq tem?nicoul don+d'/e posl1tq 1sq cr+oul b' /e ihq, m+H rzv' s+tx1 eufimi1. vedomomM? /e s+tjimq vq tqm?nicou. prjide an?tipatq `ko vlqkq hxjnikq, i vqshxti s+tou2 eufimi2.

3. Верковиќев апостол

Во ракописниот оддел на Публичната библиотека Салтиков Шчедрин во Санкт Петербург со број Qn I 46 е обележа еден апостол од крајот на XIV век. Станува збор за Верковиќевиот апостол. Овој апостол на Публичната библиотека и го продал Стефан Верковиќ, па по него и го добил името. Стефан Верковиќ се бавел со собирање на стари ракописи, кои потоа ги продавал во Белград, Русија и други земји. Највредниот и најголемиот дел од неговата колекција бил продаден во Русија, односно во Публичната библиотека каде и денес се наоѓа овој ракопис. Ракописот содржи 99 пергаментни листови, пишувани на мали листови со димензии 21x14цм. Почетокот на ракописот е изгубен. Вториот дел

од ракописот е доста уништен од влага, но сепак и овој дел е читок. Листовите од 94–98 се изгубени, а од лист 98–99 се зачувани само парченца (*Отчет ПБ за 1891, 24–25, 1891*). Текстот почнува со: mǫ[e /e ouyenix l sv'si[ou ego po st'i' vǫ ko[nici l pride saoulǫ vǫ 1r(ousl)(i)mǫ... (A IX 25–36). Од л. 63 почнува месецословот (na;eto(k) mǫs3ce(m) w(t) m('s3)ca se(kt3brn') do au(gou)sta). Први податоци за Верковиќевиот апостол има во *Отчет ПБ за 1891 година*, стр. 24–25, во кое се вели дека ракописот претставува апостол-апракос од крајот на XIV век. На него се задржува и П. А. Лавров. Тој понатаму се среќава кај Е.У. Гранстрем, *Описание русских и славянских пергаменных рукописей*, Ленинград, 1953, стр. 101 каде со неколку реченици се задржува и на овој апостол. Во поново време на него се задржува и В. Десподова во *Македонски писмени споменици во ленинградските библиотеки 3б, Македонистика 3, Скопје 1983*, стр. 29–32. На крај кај В. Деспотова и Л. Славева во *Македонски средновековни ракописи I*, оп. бр. 90 и С. Новотни во својот магистерски труд. Во текстот наоѓаме и 10 записи пишувани со иста рака со која е пишуван целиот ракопис, поради што заслужуваат посебно внимание. На нив се задржува и П. А. Лавров, а во поново време подетално ги разгледува и С. Новотни.

Записите и натписите од Македонија, иако кратки по својата форма и содржина, претставуваат важен јазичен материјал за изучување на историјата на македонскиот јазик, зашто тие допуштаат проникнување на народните јазични подновувања во поголема мера отколку во текстовите. Записите не се препишувани од некоја предлошка, туку нив ги составувал препишувачот на ракописот. Јазикот на тие записи како и кај сите други записи, содржат повеќе народни црти, одошто самиот ракопис, во нив се поприсутни дијалектните форми. Тоа е посебно значајно за откривање на јазичниот карактер на ракописот, бидејќи во него најмногу доаѓаат до израз дијалектните особености на пишувачот на текстот. Еве ги тие преписки:

1. на л. 26: prosti b+e p+pa nikolo"y ere mi donese bobecǫ kva[enǫ

2. на л. 31: + doide gramatika wǫj zǫǫ]a ta l pisa : apl±a

3. на л. 38v: doide petrǫ ma/q geǫ pi[hǫ b+q da go prosti na sei sv'tǫ l na boude]ji.

4. на л. 50v: bl+gov'rǫe ag_gaǫ prinese dimitra l rad. ged se pi[l'e kniga ta pomogohe so]imǫ mo/'hou b+q da hi prosti na sei sv'tǫ l na boude]imǫ v'kou amin.

5. на л. 62v: + pomeni g+i d[+ou rabou tvoe2 magU vǫ cr=svi si.

6. на л. 89v: + prosti b+e `na ere ni pomo/e ta stvori si' hartice da d... apostolovǫ svrǫ[l go b+e ppš=a amin.

7. на л. 91v: v'd'ti /e podbaetǫ brat1 `ko ne wbr'toh izq se' afivo; v+j. mǫ apl+omǫ. ta ws...

4. Лобковски (Хлудов) паремејник

Хлудовиот паремејник своето име го добил според неговите сопственици. Паремејникот го донел во Русија В. Григорович, меѓутоа ракописот подоцна

преминува во сопственост на московскиот трговец А. И. Лобков, кој потоа го продал на колекционерот на стари ракописи А. И. Хлудов. Денес ракописот се чува во Државната библиотека В. И. Ленин во Москва под сигнатура Хлуд. 142. Според записот што го оставил писарот на овој ракопис дознаваме дека тоа бил поп Никола со световното име Брата, кој го напишал за брат му, попот Дедеслав, во времето на царот Андроник Палеолог и син му Михаил, што значи дека ракописот е пишуван во времето меѓу 1294 и 1320 год. Покрај Никола Брата во пишувањето учествувале уште двајца писари кои имаат напишано вкупно околу три и пол странички од текстот на различни места во ракописот. Нивниот јазик има ист правописен систем како и целосниот текст. Инаку ракописот е добро зачуван и има 170 листови.

5. Лесновски паренезис

По својот состав Лесновскиот паренезис го содржи текстот на Паренезисот на Ефрем Сирин, писател на црковни книги од IV век. Пишуван е во Лесновскиот манастир 1353 год. од анонимен пишувач кој се потпишал како Тахота ;ϱϩϩϩϩ. Покрај Тахота, друг пишувач препишал само шест реда на лист 238. Ракописот не е зачуван во целина. Неговиот основен дел, што се чува во Софиската народна библиотека под бр. 151, има 315 л. Еден лист од овој споменик се чувал во старата збирка на Народната библиотека во Белград, на кој се наоѓал опширниот запис на неговиот пишувач. Листот не е зачуван бидејќи изгорел во пожарот што ја зафатил библиотеката 1941 год. Еден лист од овој ракопис се чува во Ленинградската публична библиотека во збирката на Гилџфердинг под сигнатура F.n. I 63, каде што го донел Гилџфердинг од Македонија за време на своето патување на Балканот во 1868 год.

Македонските црковнословенски ракописи се одликуваат со сложени правописни правила, кои не се исти за сите ракописи од причина што на препишувачот влијаеле повеќе јазични и надворешнојазични фактори како: влијанието на книжевните центри, влијанието на предлошката, влијанието на средината во која се препишува, степенот на познавање на нормите на литературно-писмениот јазик и правопис. Затоа секој ракопис се одликува со посебни правописни норми, меѓутоа низ ракописите од XII до XIV век се проследуваат одделен број црти кои се заеднички за сите македонски ракописи од овој период.

Овде ќе се задржиме на некои правописните особености на неколку ракописи од северна Македонија кои се пишувани под силно влијание на српската црковнословенска јазична варијанта.

Правописот на еровите се вбројува меѓу клучните одлики на црковнословенските текстови. Ваквата состојба е аналогна на старословенската, бидејќи и во тој период еровите имале исто така многу важна палеографска, правописна и фонетска улога, и тоа како во однос на книжевните, така и на епиграфските споменици.⁵

Низ македонските ракописи е широко распространето пишувањето само на едниот ер, или, пак, има сразмерно поголема употреба на едната од еровите букви под српско јазично влијание.

⁵ О. Недељковиќ, Полугласови у старословенским епиграфским споменицима, Слово, XVII, Загреб, 1967, стр. 5-36.

Во Слоештичкиот патерик се употребува еден ер (q) за двата ера, со што, според класификацијата на Б. Цонев, спаѓа во четвртата група, односно во Кратовската група текстови.⁶

О. Недељковиќ⁷, врз основа на анализа на епиграфските споменици, доаѓа до заклучок дека кон средината на X век има текстови со еден или со два ера и со мешање на графиските знаци за еровите, што сведочи за фонетското изедначување на еровите. Во ракописите од Охридската книжевна школа се среќаваат сите правописни разновидности на еровата употреба, т.е. двоерови и едноерови ракописи, понатаму ракописи само со малиот или само со големиот ер. За разлика од овие ракописи, ракописите од северна Македонија се едноерови, т.е. употребуваат само мал ер, со исклучок на Лобковскиот паримејник, писарот В во Радомировото евангелие и Евангелието на поп Јована, кои се служат со двата ера, но без нормиран правопис. Во Лесновскиот паренезис и во Карпинскиот апостол се употребуваат обата ера, меѓутоа употребата на големиот ер е позиционо обусловена - обично е или на крајот од редот или е напишан врз некоја друга буква.⁸

Слабиот ер во Слоеш го среќаваме во префиксите: vQ-L podQ-L pr'dQ и во префиксот sQ-. На пр.: vqnidemq 59/6, vqnegda 70/19, vqvide 113/13, vqnoutrq 202/12, vqda[e 208/5, vqspetq 211/14, vqstahq 212/7, vqniti 367/1, vqprosi 367/3, vqpadnetq 372/8, vqpra[a[e 395/20, vqpohwt'ni1 401/12, vqho/ahou 458/12, vqhode]a 508/19, podqkloniti 127/3,12, podq[edq 170/10, podqpor' 278/10, podqvzqqlavi1mq 310/18, pr'dqsto1 1^v/4, pr'dqstaviti 4/17. Бележењето на слабиот ер во префиксот sQ- е различно: sqkrou[eni1 1/7 sqtvori 2/7, sqtvorenia 8/6, sqtvorihq 8/12, sqtvori[e 36/4, sqblaznx 49/9, sqbira1tq 66/4, sqvide 109/10, sqboret se 123/11, sqvrq[en?nw 171/3, sq[ivqenikq 292/1, sqniti 368/20, sqhrani 396/15, sqkriv?[a 485/6, наспроти skaza2]a 86/5, skazahq 112/19, skazati 178/5, sborq 147/16, sbornou2 435/2, svezan 77/7, svezn?ni 77/11, sve/ate 83/1, sv'd'te 155/14, sv'tlosti 224/15, sv'd'tele 445/2, sniti 144/1, snide 240/7. Само во неколку случаи имаме испуштен ер во префиксите vQ-: vnide 19/3, 157/4, 285/2, 292/4, vprosi 261/17, vpadnou 567/13, vprosihw 577.

Предлозите во Слоеш ги среќаваме подеднакво и со ер и без него, тие се употребуваат без некое правило. Сп.: vq mirq 20/5, vq mn' 40/16, vq mnogx 41/5, vq domou 41/9, vq drougou2 42/12, sq b+gomq 15/5, sq ptica 74/19, sq b+gatimi 114/5, sq bratomq 164/18, sq b'l?cemq 306/2, sq kltvo2 402/3, kq b+ou 1/9, kq brati 6/9, kq verou 40/18, kq gr'hou 20/16, kq bol?nici 452/19, од друга страна пак имаме голем број на пример во кои ер е изоставен: v nasq 26/9, v napastehq 53/9, v l2bovq 269/16, v mir 299/9, v domu" 339/14, v no]q 414/13,

⁶ В. Ц о н е в, Klasifikaci' na b'lgarskite kni/ovni pametnici ot najstaro vreme do kra' na XVI vek, Godi[n]ik na Sof. universitet I, 1905, 24-27.

⁷ О. Nedeljković, Poluglasovi u staroslavenskim epigrafskim spomenicima, Slovo 17, Zagreb 1967, 5-36.

⁸ К. Бицевска, Правописни и фонетски особености во ракописите од северна Македонија од XIII и XIV век, Скопје 2000, 23.

v manastira 421/18, v l'to 448/12, s nami 18/9, s nxmq 42/13, s nbe² 72/10, s gn'vomq 408/7, s bratomq 412/2, k nemou 34/4, k nimq 54/14, k tomou 113/6, k ve;erou 287/40, k pejeó 487/8. Пред вокалите исто така нема никакво правило во употребата на еровите. Сп.: k av?va 155/17 no i kq av?va 131/12, kq an+glou 432/7, kq onomou 13/4, kq odrou 41/12, kq ig+oumenou 117/13, vq ad' 23/1, no i v an+gglk²kkomou 293/19.

Во Слеченскиот патерик се употребува еден ер (q) за двата ера, со исклучок на лист **39v-40v**, каде што другиот пишувач го употребува големиот ер (Q), што, според класификацијата на Б. Цонев, спаѓа во четвртата група, односно во Кратовската група текстови.⁹

За средината во која настанал Слеченскиот патерик бил својствен изговор **ǎ** за двата ера, каков што среќаваме и денес во северните говори, во кои еровите во коренот на зборот се совпаѓаат во еден темен звук при постоењето на варијанти со **ǎ/o/e** во суфиксите.¹⁰

Во таа смисла среќаваме голем број примери со невокализирани интензивни ерови во сите позиции на зборот¹¹:

- vqn : vqng 2/16, 56v/3, 88/5, 89/15, 113/14, 126/1, 882/19, 203v/18, 211/7, 212v/7, dr/avqng 60/4, l2bovqng L156v/19, ravqng 200v/12, divqng 243/2.
- vqz : vqzm?[e 3v/13, vqzmetati 6/14, vqzlo/ena 6/15, vqzxrhou 9v/5, vqzrastou 13v/16, vqzoupi 19/11, vqzxa2]i 16/20, vqzradova 21v/1, vqzqm 32/12, vqzl2bi³ 32v/12, vQzoupi 39v/8, vqzmo/na 48v/19, vqzl2bji 53v/17, vqznesi 78v/16, vqzl2bi 89v/9, vqzirhou 95v/4, vqzdaqni 97/20, vqzboudih? 135/15, vqzmogo[e 146/2, vqzmogq 146v/6, vqzveli;ihq 215/1.
- vqs : vqspo2 4/1, vqshx]ena 4v/11, vqstav[i 44/17, vqspitav[e 113v/16, vqshot' 181v/11, vqs'sti 238/1.
- zql : zqlq 14v/18, 19v/3, 191v/12, 193v/17, 204v/18.
- lqv : lqva 6v/12, lqvica 6v/16, lqvq 22/17, 161/4, lqvi 57v/14, 58/12, 58/14, lqvova 62/5, lqvice2 72v/11, lqvou 161/1.
- mq; : mq;emq 16v/18, 21/20, mq;q 17v/17, 20v/10, 54/5, mq;a 18/2.
- rqp : rqpata 33v/13, 129v/14.
- sqb : sqbl2d[i 10/14, sqberout? 35v/14, sqbrave 57v/13, sqbori]e 59/8, sqbira1[i 78v/8, sqbra 134/12, sqblazna 137/1.
- sqz : sqzali 9v/18, sqza 58v/5, sqzana 200v/15, sqzanU 245/10, sqzanx 245/10.
- sqn : sqnUznqce 200v/15, sqnide 69/8, sqn 155/1, sqn' 166/10, sqng 167v/10, sqna 168/9, sqngmq 202/16, sqn'stq 204v/1, sqn'hq 204v/14.
- sqt : sqtira2Tq 113v/18, sqte;e 104/7.
- mqz : mqzou 46/15, 78/16, mqza 77/10, mqzx 172v/10, mqzdou 188v/2.

⁹ В. С о н е в, Klasifikaci' na b'lgarskite kni/ovni pametnici ot najstaro vreme do kra' na XVI vek, Godi[n]ik na Sof. universitet I, 1905, 24-27.

¹⁰ Б. Видоески, Северните македонски говори, МЈ V, Скопје 1954, 14-15.

¹¹ К. Бицевска, Правописни и фонетски особености во ракописите од северна Македонија од XIII и XIV век, Скопје 2000, 47.

- sqb : sqbl2da 7/2, sqborije 59/8, sqbori 133/20.
 - tqm : tqmni 3v/17, tqmna 133v/4, tqmqnq 235/16.
 - tq] : tq]ij 4v/1, tq]a[e 8/17, tq]elimq 27v/5, tq]ani1mq 44/18, tq]emq 52v/1, tq]ou 64v/4, tq]a 66/6, tq]e 155/7, tq]i 218v/9, tq]ahou 242/5,

Изговор **ǎ** имаме и во суфиксите : na;etqkq 212v/14, kr'pqkq 5/2, agnqcc 90v/9, konqcc 101/17, oknqcc 145/11, 2nqcc 233/16, skvrqng 59/19, ;rqng 242v/16, ;2dqng 110v/7, ougodqng 217/8.

Во Слечп примерот denqсекогаше под титла. Сп.: dne³/460/8, dn+emq 12/11, dne+[n'go38/20, dn+e38v/1, dn+ehq 133/13, dn+eh?144/2, dne+vna`187v/5, d+nq7v/3, dn+qmi 24/18, dn+q[ni 68v/19.

Имаме и примери каде што има паерок наместо q. Сп.: d?vri 13v/4, an?dri`nou9/4, v?dovicamq 99/11, v?se 12v/8, v?sega 13v/9, v?sac'mq 149/12, v?sakoi 230/13, t?kavx 62/4, t?mx 4v/1, n?ravq 75/4, n?ravx 95v/8, 1s?m 13/20.

Паерок наместо q среќаваме најчесто во суфиксот -qcc во Слоеш. Сп.: tvor?qc 13/17, mlad'n?cq 23/4, v'n?cq 24v/13, ;rqn?cq 29/14, star?qc 30v/3, 31v/19, 108/19, ;2dotvor?qc 45/3, ;lv+kol2b?qc 87v/8, kon?qc 91v/3, koup?qc 222/13.

Во Слечпченискиот патерик можеме да забележиме примери со замена на Q>5>ou. Сп.: vqzoupi 16/2, 19/11, 57v/1, 243/10, vQzoupi 39v/8, vqzoupi2tq 227v/16.

Во Лесновскиот паренезис употребата на еровите ја следиме во сите позиции на зборот, на пр.: vqng 34, vqzvratit t3 24 в, dq/devna 13 в, tqmx 59 итн., а во Верковиќевиот апостол имаме mqzdou 12 в, vq stqgn 6 в, 92 итн., понатаму во Хлудовиот vqng 25, 69, 130, 142, zqzr'vq 12, vqplq 81, 93, zqlq 21, 32в, 54, lqvq 2,3, rqphtah5 8в, slovorqptani` 92в, sqzdana 17, sqnmil 91в, sqnqmou 121в, kUznqcc 40, pirqng 164в, lq/5 17в, sq lqvomq 91в, mqzd5 83, vq nq/e 59, 157в, vq tq]e 86 итн.

Како заклучок за еровите може да се каже следното, за средината во која настанале нашите ракописи било карактеристична употребата само на еден ер, односно изговор на **f** за двата ера не само во силна позиција, туку и за еровите во почетен отворен слог, што се потврдува со бројни примери на нивното бележење во овие позиции на зборот.

Процесот на деназализација се вршел постепено и неедновремено во нашите дијалекти. Тој ги зафатил најрано северните говори, во кои кон XI век веќе бил завршен. Во кумановскиот, кратовскиот, тетовскиот и во другите северни говори, како во коренот на зборот, така и во наставките за 5 има рефлекс **u**. На пр. голуби, гусеница, гнусно, дубица, зуб, јуже, мука, мужи, рука и др. Исто така и глаголите од -е и -и група во 1 л.ед. имаат наставка -у, што претставува директен рефлекс на носовката 5. Сп.: беру, јаду, могу и др.¹²

Употребата на ou (2) доста често се среќава во Маринското евангелие, текст што некои научници го поврзуваат со северна Македонија, што се смета

¹² Б. Видоески, Кумановскиот говор, Скопје 1962, 50-51.

дека процесот на деназализација во северните говори започнал веќе во XI век.¹³

Појавата на деназализација на 5 во оу се среќава во повеќе ракописи од северна Македонија, како на пример во Кратовското евангелие од средината на XIV век,¹⁴ во Вранешничкиот апостол¹⁵ од втората половина на XIII век, со бројни примери на замена на 5 со оу, додека во Струмичкиот апостол¹⁶ замената на 5 со оу се покажува во помал број примери. Во Радомировото евангелие употребата на оу (2) на местото на 5 (6) се среќава во сите позиции.¹⁷

Проблематиката на јусовите/назалите претставува составна и неизбежна компонента на секое пообемно и комплексно палеославистичко проучување и поради фактот што таа има соодветен одраз на правописно, морфосинтаксичко, палеографско и на фонетско-фонолошко рамниште. Во канонскиот период научниот интерес кон нив бил мотивиран од нивната посебност и стабилност во јазичниот систем, а во црковнословенскиот период од дестабилизираната позиција која глобално се манифестирала во рамките на деназализацијата и на меѓусебното мешање¹⁸, предизвикано од познатите јазични и вонјазични фактори.

Бидејќи во Слоеш не се употребува 5, туку наместо 5 низ целиот ракопис се употребува оу (2) и тоа во сите позиции на зборот.

Во коренот на зборот:

nou/ahou 54/14, nou/dou 154/6, 159/1, nou/a 167/1, nou/e 195/4, nou/i 204/8, nou/ 247/20, nou/dx 283/16, mou/a 23/16, 150/16, mou/i 35/16, 148/12, 454/3, mou/qsx 49/9, mou/ou 101/1, 461/18, mou/q 137/1, mou/ei 142/3, mou/eɤ 147/7, mou/i1 147/7, 343/13, mou/emq 357/3, mou/qsx 381/5, mou/evx 477/17, roukama 8/11, 132/11, 401/7, roukou 10/16, 194/11, 396/11, roukopisane 41/2, roukopisania 41/17, 451/12, roukou2 56/8, 476/2, 495/16, roukod'lie 126/20, C roukx 199/9, roukamx 480/16, roukaahq 539/4, moukx 5/16, 433/11, 573/11, moukahp 71/15, moukami 166/20, poutq 23/17, 82/17, 163/3, pouti 67/9, 148/4, 404/9, 556/5, poutemq 150/16, 573, poutnikq 214/14, poutq[estvU 233/14, poutx 570/2, soudi]i 1¹/3, 9/12, soudi2 1¹/4, 86/6, soud' 1¹/15, 53/6, soudq 19/4, 83/7, 172/8, soudou 47/14, 67/10, souditi 72/11, soudii 85/15, soudxti 85/17, souda 87/13, soudja 119/3, soudia 167/11, soudil 168/12, soudatq 169/16, soudx` 177/2, wsoudxti 241/16, souda 266/9, wsoudx 268/7, soudbami 370/19, soudi 417/5, sqsoudx 116/10, pristoupiti 130/11, Cstoupxhq 144/11, pr'stoupnikomq 151/20, pristoupa1[i 171/10, Cstoup1ni1 191/7, pr'stoup1ni` 260/6, pristoupi[e 344/17, soubwtou 51/18, soubwti 186/10,

¹³ И. В. Јагич, Мариинское четвероевангелие, Берлин 1883, с. 410.

¹⁴ Г. Георгиевски, Кратовско евангелие, МЈ XXII, Скопје 1971, 98.

¹⁵ Б. Конески, Вранешнички апостол, Скопје 1956, 20.

¹⁶ Е. Блахова и З. Хауптова, Струмички (Македонски) апостол, Скопје 1990, стр. XV.

¹⁷ Р. Угринова-Скаловска, З. Рибарова, Радомирово евангелие, Скопје 1988, 18.

¹⁸ Б. Конески, Историја на македонскиот јазик, Скопје 1965, стр. 35-43; Б. Конески, Историска фонологија на македонскиот јазик, Скопје 1977, машинопис, стр. 26.

soubot' 384/19, soutq 2/10, Ctoudou 147/18, 232/2, 490/14, 545, loukav'mq 45/18, loukavaago 53/4, loukavenq 55/19, loukaavstvo 81/14, loukavihq 232/15, loukaavo1 392/18, loukavaago 530/6, c'lomoudrqnaa 6/8, pr'moudri 78/15, c'lomoudrqstvomq 91/13, moudrqstvou2tq 143/13, moudrqstv' 161/12, c'lomoudrqstvovati 278/2, moudri1 289/1, moudrosti2 328/7, imou]e 337/13, 390/3, imou]aa 414/16, ne imou]i 476/13, imou]ou 501/18, souprou/nicou 178/9, sou]omou 3/4, sou]a 9/8, nesou]nou 18/14, sou]ei 48/20, sou]iihq 50/11, sou]emq 57/3, orou/ia 59/3, orou/i1 267/6, orou/i1mq 268/16, obrou;eni1 4/2, obrou;i 179/12, obrou;q 203/4, wbrou;i]e 332/3, wbrou;nici 332/11, tougi 324/11, bloudnaago 3/3, bloudnoi 3/4 bloudni;e 191/12, bloudqd"[e 206/12, blouditq 244/20, zabloudx 285/12, bloudomq 422/3, blouič]e 422/10, outrobx 8/7, 265/16, 343/20, outrobxa 63/16, blagooutrobx1 373/18, outroba 409/12, blagooutrobx` 450/17, boudou 5/2, boudetq 6/13, boudx 9/15, boudetq 18/10, boudemq 26/4, boud'mq 58/13, sous'dnimq 315/1, sous'domq 475/5, vqzmoutiti 45/19, vnoutrq 138/14, groubq 556/18, zoubnxi 81/5, zoubx 356/7, koupina 278/20, troub' 24/20, troubaa 85/1.

Во почетокот на зборот секогаш наместо 5 се употребува ou. Сп.: ougl' 142/13, ouglq 193/3, ouglie 221/2, ouglx1 540/4, oudolq 570/3, ou/e 168/11, 322/1, ouzq 205/2, ouzx 267/13, 531/7, 571, outrobx 8/7, outrobia 63/16, outroba 265/16, 343/20, 409/12, outrobou 459/2, outrqnen 226/1, outrq2 227/10.

Во флексија

Акузатив еднина м. и ж. род

roukou 10/16, 95/13, 143/6, 182/1, sou]ou 38/20, 69/19, 164/18, 177/17, stranou 42/12, v'rou 58/5, 146/5, 348/13, 363/4, poustin2 73/16, 104/16, 370/10, 424/10, pravdou 80/16, 88/3, 208/19, zaml2 83/3, 112/6, 139/10, 267/8, zemlou 83/4, 409/3, drou/bou 92/16, ve;erou 107/19, 287/16, 316/3, 317/16, 321/5, 328/2, 353/15, vinou 127/16, 178/6, 210/7, 374/12, 417/19, 469/13, vodou 184/20, 204/2, 223/18, 245/14, 267/15, /enou 109/1, 147/5, 187/3, 261/19, edinou 147/5, 172/4, 300/11, 1dinou 170/18, 299/8, sestrou 200/12, gorou 371/16, 431/4, m'rou 378/20, slou/bou 383/8, 393/1, 407/6, gornicou 403/4.

Оваа појава ја следиме во повеќе северно македонски ракописи од XIV век. Сп. во Рад sotonou 35d19, sto3]ou 58b22, pr'liva5]ou s3 87b1, desetinou 99c18, vqme]emou 103a24, ve;erou 106b14,¹⁹ Врк zeml2 4, 9, 67^v, vinou 22^v, sestrou 33, /enou svo2 33, za v';nou /iznq 51^v,²⁰ Вран slU/bU 22 b.²¹

Инструментал еднина ж. род

svoe2 17/10, vole2 19/10, 53/7, 336/10, 479/14, sq+mrti2 37/4, tq;i2 97/11, 116/18, 122/16, s ne2 147/6, 187/8, 354/16, потоа кај именките од типот krQvq. Сп.: krqvi2 18/19, l2bovi2 105/14, l2bovx2 58/18, 136/16, 173/20.

¹⁹ Р. Угринова-Скаловска З. Рибарова, Радомирово евангелие, Скопје 1988, стр.18.

²⁰ С. Новотни, Верковиќев апостол, (машинопис), Скопје, 1994, стр.36.

²¹ Б. Конески, Вранешнички апостол, Скопје 1956, стр. 20.

Прво лице еднина презент

boudou 5/2, 6/12, 49/20, 336/12, priidou 25/18, 79/19, 362/6, gl+2 27/10, m+l2 65/3, vi/dou 128/20, 190/15, 340/19, 458/4, 475/19, priimou 554/10, vqzvli;a2 64/10, skon?;a2 151/17, stvorou 371/12, 509/18.

Трето лице еднина презент

neoumlq;a2tq 14/4, oumira2tq 48/1, pogibnoutq 48/19, 84/1, stavl`2tq 54/15, dvignoutq 55/11, boudoutq 62/16, 63/10, 69/16, 126/2, 194/3, pr'dsto2tq 64/20, stanoutq 66/18, vqpi2tq 67/15, ouvenoutq 69/17, pristoupa2tq 70/2, b'/outq 73/15, ousli[outq 73/11, pr'idoutq 84/2, 87/18, posipl2t 73/18, pr'sipl2t 79/13, imoutq 74/14, 524/15, spadnoutq 86/10, sqberoutq 86/18, pr'stanoutq 95/3, gredoutq 490/14. ra/a2t 97/9, rastoutq 97/9, priidou? 112/13, 383/19, prinesoutq 112/15, pogreboutq 123/17, wbre]outq 215/7, /ivoutq 547/6.

Трето лице мн. имперфект

po/r'hou 54/13, ml'hou 110/18, tvor'hou 116/5, b'hou 130/2, v'd'hou 155/13, isc'l'hou 228/17, gl+ahou 42/6, oubivaahou 55/7, likovaahou 80/15, veli;ahou 80/15, pe;alovahou 80/16, pr'kra]aahou 109/8, v'rovaahou 118/1, ne poslou[aaahou 118/2, sqbxrahou 123/12, vqzv']avaahou 147/7, proklinahou 191/20, prihw/dahou 195/11, poznavahou 195/12, pr'dqpo;itaahou 201/4, vqsplakahou 344/12, isc'levahou 346/8, nepr'staahou 380/7, /iv'hou 390/3, prihwd'hou 390/14, prino[aaahou 414/9, v'rovaahou 479/7, stoahou 513/11, ispou]aahou 539/1, zaplxvaahou 539/11, g+laho 539/15, postilahou 546/2, prostirahou 546/3, plakaahou 546/20.

Во партиципни форми

pribli/a2]e se 10/12, s'2]ou 25/15, vqzxma2]e 25/20, spa²]ou 34/2, izbavl`2]ou 34/2, oubou/a2]e 34/12, d'telqstvou2]ou 35/4, klan`2] e se 48/13, nepri1ml2]e 59/10, ispisa2]e 79/7, sqgiba2]e se 79/10, ousipa2] e 81/16, prorica2]e 87/14, pomx[l'2]e 88/16, tr'bou2]ou 105/6, sm'2]ou 153/9, im'2]ou 169/4, posp'[aa2]ou 173/7, podviza2]ou 173/7, po;iva2]ou 222/7, priziva2]ou 238/10, d'va2]ou 246/10, oukr'pa2]ou 389/2, poga[a2] ou 442/20, pr'tvar'2]ou 443/1, rabota2]e 462/1, d+vstvou2]e 465/17, d'la2] e 479/3, idou]ou 484/12, le/ou]ou 489/9, imou]ou 501/18, sp'va2]a 537/17, rxda2]aa 540/17, tekou]i 548/8.

Во Слеч. носовката 5 преминала во ou (2):

Во коренот на зборот

- pou : pou/de2 32/5, pou/a 56/14, noutrq 74v/18, 58v/1, nou/ou 74/1, nou/i 79/8, nou/nici 91v/15, noudim 120/8, noude]im?me 121v/13, noudn'go 235/9, noud'[e 237v/20.
- mou : moudrosti 2/8, mou/q 2/9, mou;iti 2v/1, mouka 2v/1, moukx 2v/3, moukqq 16v/11, mou/ai 21v/10, mou/eskxi 32/7, moukU 54/3, mourina 107v/8, moudrqnou 117/19, mou]a1]i 156/20, moudrj1 178/9,

- moudrx 191/3, moujelica 241v/18, pr'moudrosti2 8v/3, pr'moudra` 20/3, pr'moudrqno 231/18.
- Rrou : rougq 5/15, roukod'lje 30v/5, rouc' 33/16, roukou 48/2, 182v/9, roukama 49/14, rougani` 70/8, rouko2 71/3, roum'no 81/14, roukU 139v/17, roubi[i 150v/19, roukopisani1 172/14, roukx 195/3, rouga1t 222/9, rouka 237v/9.
 - pou : poutemq 17v/3, poujenna 31/9, pousti 59v/6, poustji 71v/14, poutnikq 83/16, poutq 88v/16, poutq[qstvou1[i 94/2, pou;ina 139/19, poutq[qstvovati 177/9, pouti1hom? 244/4.
 - sou : souji 2/10, soudiji 2v/17, soujim 4/16, souprou/?na` 21/2, sou] a 30/19, soudiji 23v/18, sou]ou 25v/8, 30/17, sous'd' 34v/16, sou]i1 35/20, soudi2 85/18, sou[a 86v/4, soudbx 86v/8, souditi 87v/10, soudou 88/2, sou]qstvo 88v/4, sou]q 89/10, sou]ei 100v/11, soudi1 101/15, sou]ame 145/5, soudnxi 146/14, soudji 188/13, soudou 208/11, sou]e 209v/12.
 - lou : loukavqstva 65/3, loukavq 77/9, loukavni 83/1, loukavqstvo 84v/20, loukav` 85v/10, loukava 118v/7, loukavago 121v/7, lougq 127/8, loukavx 148v/7, loukavq 152/17, loukavqstvomq 203/12, loukou1 222/12.
 - bou : boudi 4/10, boudou 4/15, boudetq 10/19, boudete 10v/19, 179/4, boude[i 22/12, 55/16, boud'te 88v/13, boudet?mi 147v/5, boudU 153/7, boudemq 195v/20.
 - Zou : zoubx 182v/15, zoubomq 193/6.
 - kou : koupno 8/15, kroupi 103/7, koup' 104v/4, 107v/14, koupqcq 117v/2, koulpl1nou2 136/7, kroupiti 157/17, kroupinou 180v/7, kroupnou 194/4.
 - sou : wsou/a2 79/20, wsou/aite 82v/12, wsou/enq 101v/15, wsoudi 175/17, wsouditi 189v/2, wsou/a1mx 230/19.
 - stou : pr'stoupil[i 143/15, pr'stoupa1te 179/5, pr'stoupnika 203/10, pristroupi 61v/3, 203v/7, pristoupa1tq 88/8, pristouplq 161/10, Cstoupno 201/17, Cstroupi 17v/16, Cstoupni 38/10, Cstouplq 45v/8, Cstoupitq 87/16, Cstroupiti 128v/16, Cstroupil[i 186v/17, Cstoupnxi 201v/19.
 - ou : ouzx 3v/4, 63/12, 70/19, 71/6, 71v/15, ouglqnicou 19v/3, ougli1 180v/5, outrobx 26v/6, outrou 70v/2, 214/17, outr' 78v/9, outrob' 87/18, outrobo2 100/13, outrobo 183v/11, outrqn21tq 188v/14, ou/e 27v/15, 43/4, 49/16, 53v/17, 127/16, 190/17, ouzi 70v/16.

Во флексијата (акуз. ед. м. и ж. род)

Сп.: d+[ou 5/3, 6v/8, 7v/10, 31v/4,31v/8, 94/11, 139v/18, 197v/1, /rqtvou 5v/20, 6v/9, 12/10, 60/12, nogou 6v/17, v'rou 7/2, 14/4, 19/8, 118v/7, 139v/7, 236/15, slavou 7v/4, dv+ou 15v/17, silou 19v/20, 29v/3, roukou 4v/16, 16v/12, 48/2, 218/6, 236/10, 134/17, 137/8, 166/7, 172/11, 182v/9, 185v/15, 186v/15, 207/19, 243/11, otrokovicou 20/10, vre]ou 20/16, /enou 22v/19, wde/dou 23v/9, molitvou 26v/17, nev'stou 27v/2, doilicou 43/11, wbr;nicou 44v/2, kolesnicou 45/15, dv+cou 47/17, d'vou 47v/13, zav'sou 48/3, sv]ou 48v/9, mlt+vou 48v/10, stranou 49/19, 128/1, pob'dou 50v/18, glavou 56v/1, vinou 60v/4, rizou 85v/6, tqmnicou 66v/5,

gostin?nicou 93v/4, 93v/5, stran?nopri1mnicou 94/6, bolnicou 105v/12, plennicou 112v/16, trapezou 118/15, bloudnicou 139v/11, ko[nicou 161/11, pe]erou 161/9, c'nou 169v/13, verou 177/17, hraminou 197/4, 2dou 245/1, roukou2 176/14.

Оваа појава ја следиме во повеќе северномакедонски ракописи од XIV век. Сп.: во Рад sotonou 35d19, sto3]ou 58b22, pr'liva5]ou s3 87b1, desetinou 99c18, vqme]emou 103a24, ve;erou 106b14,²² Верк zeml2 4, 9, 67^v, vinou 22^v, sestrou 33, /enou svo2 33, za v';nou /iznq 51^v,²³ Вран sLU/bU 22 b.²⁴

6 во 2 во флексијата

Сп.: zeml2 16v/8, 53v/1, 84/4, 85/9, 86v/2, 97v/4, 102/18, 137v/2, 138/12, 192/6, 204v/8, 239/14.

Инструментал ед. ж. род 6 во 2

Сп.: st+i2 2/20, eu]fimi2 2v/5, sqm+tri2 9/18, mtr+i2 11/17, pr'moudrosti2 11/17, sofi2 13v/14, v'rni2 16/18, radosti2 21/14, ;qsti2 40/1, dq]eri2 54v/7, l2bovi2 59/10, aleKandri2 108/5, jarosti2 129/5, mandi2 163/19, harti2 174/18, porfiri2 179v/6.

Прво лице еднина презент

- dou : vi/dou 12/18, idou 17v/3, 21/4, 32/2, 106v/8, 182/15, 241v/8, vqzxdou 77v/19, privedou 216/3.
- rou : sqtvorou 31/1, 32/2, 38/12, 117v/18, 117v/20, oumirou 59/13, tvorou 69v/9, 218/13, stvorou 82/20.

Трето лице множина презент

Сп.: vedoutq 1/2, wbr']outq 31/19, sqberoutq 39v/19, rekoutq 77/8, trpe]outq 86v/5, bledoutq 101v/8, /ivoutq 104v/19, idoutq 106v/10, prjidoutq 121v/11, 127v/15, wbre]outq 127v/15, poidoutq 206v/8, spadoutq 207v/11, pr'tekoutq 207v/14.

Трето лице мн. Имперфект

- ahou : gl'ahou 2v/5, im'ahou 3/18, blistahou 20/2, ho/ahou 23v/12, plakahou 34v/12, te;ahou 61/5, prino[ahou 67/10, iskahou 74v/15, pri;e]ahou 95v/1, le/ahou 103v/9, slou[ahou 110/5, outrqzahou 119v/18, vqshxtahou 119v/19, Ukaraahou 125/10, polecahou 133v/10, kopahou 133v/11, kazovahou 134/4, priho/ahou 134/5, c'lovahou 134/6, pra[ahou 134/7, wmxvahou 139v/5, vqzrvahou 145v/17, mou;ahou 147/5, minovahou 209/6, vl';ahou 242/11, 242/19.
- 'hou : trqp'h'ou 2v/3, vid'h'ou 144v/13, s'd'h'ou 208v/8, rad'h'ou 215v/11, id'h'ou 236v/5, b'h'ou 2v/11, 45v/4, 78/6, 104v/5, 133v/6, 163/17.

Во партиципни форми

- 2]e : bi2]e 3/15, rau2]e 9/17, poklan`2]e 24/11, pxta2]e 51v/18, Cmeta2]e 57v/5, im'2]e 60v/18, nerazoum'2]e 62v/6, vqdvra2]e

²² Р. Угринова-Скаловска З. Рибарова, Радомирово евангелие, Скопје 1988, стр.18.

²³ С. Новотни, Верковиќев апостол, (машинопис), Скопје, 1994, стр.36.

²⁴ Б. Конески, Вранешнички апостол, Скопје 1956, стр. 20.

122v/15, vqzлага2]e 133v/15, radou2]e 133v/20, pov'dou2]e 178v/15, pla;2]e 191/18, Cb'ga2]e 231v/12.

- 2]ou : rau2]ou 17/12, pomx[l'2]ou 19/20, gl+2]ou 125v/1, glagol2]ou 37/7, sqbira2]ou 94/9, pr'bxva2]ou 114/10, sqtvara2]ou 116v/3, rabota2]ou 137/6, pro;ita2]ou 173/2, Umira2]ou 207/7, pla;2]ou 214/4, rxda2]ou 214/5.
- ou]i : /ivou]i 42v/11, li/ou]i 72/10, tekou]i 96/17, rekou]i 220v/5.

Во Верковиќевиот ракопис употребата на ou (2) на местото на 5 (6) се среќава скоро низ целиот ракопис, во сите позиции на зборот.

Во основата

Mmou/a 1v/2, 23/6, 40v/7, 65v/7, 83, pomenou[ou 3v/6, soudq 5v/9, 20, 17, 21, 79v, sqsoudq 5v, roukotvorenij 5v/21, 24v/11, 27/19, 47/13, roukou 6/18, 69v/7, 89/16, 92/6, vqstoupi 6/20, mou/l 6v/17, 8v, 12v, 15, 17, 19, 23v, 92/1, pristoupi 7/23, soubotnq] 8v, C toudou 9, 9v, 18v, 22, soutq 17, 23v, 24, 30v (2x), 45, 65v/19, loukq 20v, soubotamq 21, moudrqstq 22v, 90v, zatqknou[ou 25/10, zatknoutq 25v/18, imou]e 25v/9, pogibnutq 26/18, sou]e 27/16, or+ou/i1 27v, moudrqstvovati 30, c'lomoudrqstvi 30/2, wbrou;enie 35, tougahq 37, pr'stoupnika 41v, soudijemq 42, wbrou;ihq 43, bloudq 45v/2, bou{d'mq 45v/12, boude[i 45v/18, 45v/4, 48v/6, pr'sp'2]e 46v/3, wru/i` 46/6, outrobou 48, nakaza2]e 48v/4, c'lomoudri2 50v/15, po2]e Cnouditq 49, sou]ou2 50/19, CstUpitq 50/19, mouko2 50v/16, Osou/d'5i 55, soudite 63/13, Clou;enq 64v/1, moukx 67/12, roukotvorenahq 69v/6, tr'bou2 69v/8, rougahou 70/3, moukami 74, wsou/d'5 84/19, pouti 89/19, 91v/14, soutq 90v, poutemq vq[estvi`» 91/9.

Во суфиксите

v'rou2]e 1/5, /ivou]imq 1/21, g+12]e 4/18, vqpi2]e 4/18, diha2[ou 20v, imou]e 23, 25v, 36v, 37v, skita2]e 25v/3, gl+2 44, ml2+]e 48v/10, iskoup'l'2]e 70v/6.

Во флексијата

Акузатив едн.: vq gornic2 2v, zeml2 4, 9, 67v, vinou 22v, pravdou 25, sestrou 33, /enou svo2 33, za v';nou /iznq 51v.

Инструментал едн.: vole2 24v.

1 л. едн. през.: boudou 24v, 78, 80v, pridou 32, primou 38, `vl2 se 81.

3 л. мн. импф/аор: b'hou 2, 6v, 14v, 23v, kr]ahou 5, im'hou 18, hot'hou 20v, bivahou 22v, v'rovahou 88v.

Дека носовките во македонските ракописи веќе од XII до XIII век немале носов изговор сведочат примерите, во кои тие се разложиле или, пак, се пишувало назален консонант како втор елемент на носовката. Имало и случаи во кои носовката се пишувала на местото на секвенца од вокал и назален консонант. Што се однесува до секвенцата –an во основата aleksandar-, во Верковиќевиот ракопис таа е одбележана со 3, 5 и со en и on. Пр.: aleks5drqaska 10, aleksonqdri`ninq 13, aleksendrqsc' 21, aleks3drqskago 87v.

Во Лесновскиот паренезис во коренот на зборот: bloundnaa /ena 237, boudetq 224, mou/ai s3 243, na pouti 258, wsou/deni 276 итн., понатаму

во флексија, акузатив еднина: tou 126 и во партиципни суфикси во примерот oumira2]a 265.

Во коренот на зборот и во флексијата во Хлудовиот паримејник ги среќаваме следниве: snouznici 10в, aspidou 3в, r5kou 118в, svoe2 118в, podq tvrqdx2 106в итн.

Текстовите создадени во северна Македонија документаат вкрстување и симбиоза на српската и на македонската литературна традиција. Причината за српските влијанија треба да се бараат во доменот на живата комуникација со српските литературни центри, која била особено интензивна во XIV век, со ширењето на српската држава во северниот дел на Македонија.

1. Српското влијание доаѓа до израз пред се со испишувањето на делови од македонските ракописи со правописни особености типични за српската црковнословенска варијанта.
2. Според замената на 5 во ou, северните говори одат заедно со српските, но не е исклучено и руското воздејство во оние ракописи кои имале контакт со руската црковна средина.
3. Замена на 3 со е е одлика не само на македонската, туку и на српската варијанта и хронолошки таа е постара од замената на ' во е.
4. Изговорот i за x најрано се усвојува во северномакедонските краишта коишто биле во контакт со српските говори.
5. Прејотирано е зад консонанти е карактеристично за рашкиот правопис од втората половина на XIII век.
6. Пишување на десеттерично j пред вокали е одлика на ресавскиот правопис од првата половина на XIV век.
7. Замените меѓу p и f се исто така одлика на српските црковнословенски текстови, а ги следиме во Крат, Вран, Верк, Лобк и Стан.
8. Отсуство на z, како и неговата употреба без гласовна вредност, е одраз на меѓуредакциски контакт со српска писменост.

Од овие заклучни поставки видно е дека ракописите од северна Македонија пишувани во XIII и XIV век вклучуваат српски црковнословенски јазични особености, поради контактот којшто го имаат македонската и српската варијанта на територијата на северна Македонија. Тоа се огледува во фактот што сите правописни струења од српската писменост нашле одраз и во македонската.

Литература

- Бицевска, К. (2000). *Правописни и фонетски особености во ракописите од северна Македонија од XIII и XIV век*. Скопје.
- Блахова, Е. и З. Хауптова. (1990). *Струмички (Македонски) апостол*. Скопје.

- Велев, И. (1996). *Македонски книжевен XIV век*. Скопје.
- Видоески, Б. (1954). Северните македонски говори. *МЈ V*. Скопје.
- Видоески, Б. (1962). *Кумановскиот говор*. Скопје.
- Георгиевски, Г. (1971). Кратовско евангелие. *МЈ XXII*. Скопје.
- Георгиевски, М. (1979). Македонско книжевно наследство од XI до XVIII век. *Преглед*. Скопје.
- Гагич, И. В. (1883). *Маршинское четвероевангелие*. Берлин.
- Конески, Б. (1956). *Вранешнички апостол*. Скопје.
- Конески, Б. (1965). *Историја на македонскиот јазик*. Скопје.
- Кодов, Х. (1969). *Опис на славянските ръкописи в библиотеката на Българската академия на науките*. София.
- Марковиќ, М. (2011). *Слепченски патерик – лингвистичка анализа (магистерски труд)*, Тетово.
- Недељковиќ, О. (1967). Полугласови у старословенским епиграфским споменицима. *Слово, XVII*. Загреб.
- Nedeljković, O. (1967). Poluglasovi u staroslavenskim epigrafskim spomenicima. *Slovo 17*. Zagreb.
- Новотни, С. (1994). *Верковиќев апостол* (машинопис). Скопје.
- Новотни, С. (2013). *Слоешитички патерик*. Скопје.
- Угринова-Скаловска, Р., З. Рибарова. (1988). *Радомирово евангелие*, Скопје.
- Цонев, Б. (1905). Класификација на българските книжовни паметници от најстаро време до края на XVI в., *Годишник на Соф. университет I*.

Sonja Novotni, Mihajlo Marković

SERBIAN LANGUAGE INFLUENCE IN SOME NORTHERN MACEDONIAN MANUSCRIPTS FROM XIII AND XIV CENTURY

Summary: The subject of this paper are randomly selected manuscripts written in the fields of northern Macedonia in the XIII and XIV century. Why we are choosing this field and this period in the history of the Macedonian language? It is known that in the XIII and XIV century in northern Macedonia with its enlightenment and literary activity activate multiple cultural centers and monasteries, as a continuation of an older literary tradition – Ohrid. If Ohrid literary activity was characteristically nurturing verbal and written tradition if it is related to the occurrence of one of the most important manuscripts of the Old period, then the cultural centers of northern Macedonia can say that they have made their mark, seal a whole epoch the history of the Macedonian language. Earlier in science more attention was focused on the study of manuscripts from Ohrid literary circles as the canonical, and newer, but in the last few decades, interest in the study of medieval written word and turned

to manuscripts written in the northern region of Macedonia.

The existence of a spiritual center, such as Ohrid, under whose patronage spread literary activity starting from the period of IX century, does not exclude the possibility of the emergence of a literary center in the northern region of Macedonia. Unlike Ohrid, Kratovsko-Lesnovski literary circle is characterized by vivid literary-cultural centers in many churches and monasteries located around cities Kratovo, Zletovo, Kriva Palanka, Kumanovo and Skopje, including the most famous monasteries St. Prohor Pchinski, St. Joachim Osogovski, Lesnovski convent, monastery in Old Nagorichino, monastery Matejche, Karpinski monastery Slepche and others. These monasteries in Slavic monks and hermits Slavic popping up after the fall of Samuil, after Orthodox Patriarchate was reduced to an archbishopric and it began to manifest itself strongly influence and pressure of the Greek clergy. At the beginning of XIII century in northeastern Macedonia alternately shifted Byzantine, Bulgarian and Serbian government until the arrival of the Turks. At the time of Serbian rule in these parts of Macedonia ruled powerful feudal despot Joan Oliver and Deanovci. They played a visible role, acting as patrons of many monastic buildings or as initiators and sponsors a number of literary works, important for the Macedonian language, culture and history.

The copying of books typically dealt spiritual people: monks, priests and bishops. But as copiers appeared and lay people, called gramatici. Each writer had good to know the language, spelling and penmanship. A kind of writing text and knowing the good language writer often not kept strictly to the original, but a number of words with which he thought did not understand or that originate from Greek original, replacing them with words of popular discourse, and input was often phonetic features of its pronunciation. The hard data that we get from the language of medieval texts give us only limited opportunity for observation of dialect differences in the time when there born. The texts of northern Macedonia often documented and cross symbiosis of different literary traditions. One of these manuscripts is Radomir Gospel. In recent years Lesnovski literary center is subject to many studies of literary-historical perspective.

The existence of scripture centers usually determined from the writers. However it must be said that very few writers who communicate about their participation in the writing of the manuscript, and thus small and opportunities to find out where the manuscript was written. Particularly interesting topic transcription centers of northern Macedonia is the contact they had with the Serbian Church Slavonic review, as a result of changes that occurred in the socio-political life in Macedonia at the end of the XIII th century with the expansion of the medieval Serbian state and Nemanjevci in the Macedonian region. The imposition of the Serbian Orthodox Church, which took place after the fall of the Serbian state under the Turks, created conditions in Macedonian medieval texts to reflect the development trends of the Serbian variant of Church Slavonic language. In this paper, our attention will be focused on demonstrating the impact of the cultural tradition of the Serbian variant of Church Slavonic several Northern Macedonian manuscripts, including Sloeshtichki and Slepche paterikon, Lesnovski parenezis, Verkovicjev Apostle, Hludov parimejnik etc.